

Kovács Máté a népművelés tudományáról

Ötven éve jelent meg Kovács Máté tanulmánya a népművelés tudományáról*. Akkor ilyen tudomány még nem létezett, szerzője ezért vállalkozott arra, hogy feltárja: milyen követelményeknek kellene megfelelnie, ha megkezdődne a rendszeres kutatása. Három évvel korábban jelent meg az egyetemen a népművelés, mint képzési szakirány, ezért időszerű volt e téma feldolgozása. Más egyetemen fordított volt a helyzet: előbb született meg egy szakma kutatása, és csak azt követte e terület szakembereinek kiképzése. Hogyan történhetett meg, hogy a népművelésnél ez másképp alakult? Hogyan kaphatott helyet az egyetemen tudományos megalapozottság nélkül? Csak úgy, hogy az illetékes minisztérium döntött a képzés indításáról, hivatkozva a szakma iránt mutatkozó társadalmi szükségletre, és feltételezve, hogy ezzel együtt a tudományos alapjai is megszületnek majd. A tudományos alapok kidolgozása azonban nem történhet meg rövid idő alatt. Sok év szisztematikus kutatómunkája kell hozzá, egyrészt a népművelésre irányuló társadalmi szükségletek elemzésével, másrészt a gyakorlat megfigyelésével, a tapasztalatok általánosításával. Ez erős kihívás volt a képzés szervezői számára, mert ilyen alapok hiányában, alig féléves előkészület után indítani kellett nappali és esti, majd egy évvel később a levelező tagozatot. Ezt a problémát csak úgy lehetett valahogy megoldani, hogy az első évekre a szak tanterve olyan tárgyakat is tartalmazott, amelyek már szerepeltek különböző egyetemi szakok programjában. Arra lehetett hivatkozni: erre azért van szükség, mert a népművelés olyan foglalkozás, amelyhez széles körű általános műveltség kell. Ez persze nem mentesítette a szakot azon követelmény alól, hogy sajátos szakismeretei legyenek, amelyek meghaladják a már létező szaktanfolyamok anyagát, és sokkal elmélyültebben adnak választ a fölmerülő kérdésekre.

Minthogy a Népművelési Szakcsoport a Könyvtártudományi Tanszék része lett, ezért a tanszék vezetője, Kovács Máté úgy érezte, segíteni kell az új szakot, hogy megerősödjék, és hogy tudományos megalapozottsága legyen. Ez indította arra, hogy vállalkozzék a lehetőségek feltárására, a követelmények körülhatárolására. Így született meg az a tanulmánya, amely 1964-ben jelent meg a *Népművelési Értesítő* című folyóiratban. Írása bevezetőjében hangsúlyozta: „*kísérletet kell tenni a legfontosabb tudományelméleti problémák számbavételére az eddigi próbálkozásokon túlmenően*”. A népművelés gyakorlata ugyan széles körben terjedt el társadalmunkban, közüggé is vált, de „*további fejlődése már csak a korszerű tudomány segítségével lehetséges*”.

* Kovács Máté: A népműveléstudomány fontosabb tudományelméleti problémái. = Népművelési Értesítő, 1964. 4. sz. 130–191. p. és klny.

A helyzet megértéséhez hozzátartozik, hogy ekkor nem volt teljesen előzmény nélküli az új szakhoz kapcsolódó elméleti anyag feltárása. A képzés előkészítői elég sok elméleti jellegű közleményt gyűjtöttek össze, igaz, többségüket a külföldi szakirodalomból. Minthogy ezek különböző kiadványokból származtak, esetlegességük nem tette lehetővé az anyag rendszerezését. Ezt a hiányt akarta Kovács Máté a tanulmányával megszüntetni. Az első nehézség, amivel számolnia kellett, a terminológia bizonytalansága volt. Az idegen nyelvekből fordított cikkek általában a felnőttoktatás, felnőttképzés fogalmát használták, nálunk azonban ezek egyrészt az iskolák esti és levelező tagozatára vonatkoztak, másrészt különböző szakfolyamokra. A népművelést viszont olyan iskolán kívüli tevékenységnek fogták fel, amely az általános műveltség fejlesztésére hivatott. Még nehezebb problémának látszott a népművelés szűk és tág felfogásának ellentéte. A szűk felfogást vallók a népművelést a művelődési házak programjaival azonosították; a tág fogalmat használók ezt kiterjesztették valamennyi kultúrák közvetítő intézményre, beleértve a tömegközli eszközöket is. Kovács Máté ellentétüket úgy oldotta fel, hogy ugyan megtartotta e fogalom szűkebb jelentését, de hangsúlyozta szoros kapcsolatát a tág fogalom alá sorolt intézményekkel. Különbségüket abban jelölte meg, hogy az utóbbihoz tartozó intézményekben a valóság közvetlen megismerését kifejező alkotások nyilvános bemutatásán van a hangsúly, a szűk fogalomhoz tartozó gyakorlatban viszont a valóság megismerése közvetetté válik a nevelési, művelési hatásoknak köszönhetően. E két folyamat alapját az iskolai oktatás és a szakirányú képzés adja meg, amelyre épülhet azután az általános műveltség fejlesztése az iskolán kívüli népművelésben. Kedvező esetben e három mozzanat erősíti egymást, ezért egymásra utaltak. Ugyanígy hatnak az iskolára és a népművelésre más kultúrák közvetítő intézmények, amelyekben ugyancsak lehetséges a művelődés, anélkül azonban, hogy náluk megjelenne a nevelő, művelő hatás.

Érdektes az a felosztás, ahogy Kovács Máté tanulmánya rendszerezi a kultúra „közvetlen megismerését” adó közművelődés területeit. Ezek két csoportja szerinte: a „természetes közlést” használó kultúrák közvetítés (a tánc, az ének, a beszéd, a színjátszás), a „technikai közléssel” élő kultúrák közvetítés (a tárgyformálás, az írás-olvasás, a hang- és képrögzítés). Figyelembe vehető, hogy ez utóbbiak szélesebb körben hatnak az előzőkhöz képest, legalább is a rádió és a televízió vonatkozásában.

A művelődés területeinek és szintjeinek számításba vétele mellett Kovács Máté hangsúlyozta a személyi fejlődés jelentőségét, amit az egyén fiziológiai és pszichológiai adottságai alapján határoznak meg. Bár ennek vizsgálata tárná fel a népművelés lényegét, a tanulmány megírása idején még csak a különböző társadalmi rétegek helyzetét és művelődési problémáit bemutató szociológiai írások kezdtek megjelenni. Kovács Máté figyelmeztetett arra, hogy ezek már csak azért sem elégségesek, mert a társadalom állandóan változik, a műveltség szintjét a tömegközli eszközök egyre erősebben befolyásolják.

A népművelés kutatásában a népművelő személyének meghatározása sem mellőzhető, ha szakmának tekintjük ezt a területet. Alaposan meg kell határozni ezért e foglalkozás pályatükrét, a tevékenységéhez nélkülözhetetlen képzettség tartalmát, figyelembe véve a népművelési feladatok differenciáltságát, valamint azt, hogy olyan folyamatok indításáról van szó, amelyeknek alakulása sok problémát vethet fel. Például azt, hogy a kulturális értékek átvételekor hogyan aktivizálódnak a be-

fogadók képességei, hogyan dolgozzák fel, s hogyan építik be tudatukba az új információkat és élményeket.

Kovács Máté nélkülözhetetlennek tartotta a korszerű népművelés törvényszerűségeinek feltárását – mégpedig abban az összefüggésben, ami a népművelést a társadalom életének egészéhez kapcsolja. Ha nem elemzi a kutatás az objektív társadalmi szükségleteket és a szubjektív művelődési igényeket, akkor elszigeteltségében a gyakorlat sem lehet életképes, eredményes. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a társadalmi lét történelmileg meghatározott, így a népművelés helyzete is mélyen gyökerezik múltjában, még akkor is, ha a társadalmi változások miatt ez a helyzet erősen eltér múltbeli állapotától. Igaz, a népművelés-történet nem mindegyik szakasza egyaránt fontos, de a jelenhez vezető mozzanatok felismerhetők és tanulmányozhatók. Különösen akkor, ha azokban is érvényesül a kutatás komplexitása: a gazdasági, politikai, szociológiai, technikai és kulturális adottságok összefüggésében jobban érthetővé válik a népművelés gyakorlata.

Kiemelt fontosságot tulajdonít e tanulmány a népművelést érintő témakörök rendszerezésének. Sorra mutatja be azokat a kísérleteket, amelyek a külföldi és hazai szakirodalomban addig már megjelentek. Itt szögezi le Kovács Máté, hogy *„nem igazolta a fejlődés azt az elgondolást, amely szerint a könyvtárügy, a múzeum egészében a népművelés része, s ennek eredményeként a könyvtártudomány, a muzeológia stb. a népműveléstudomány részstudományai”*. Ennek ellenére van érintkezésük a népművelés tudományával. Ez utóbbi a neveléstudományhoz tartozik, és kapcsolódnak hozzá bizonyos rokontudományok, mint a filozófia, a logika, az etika, az esztétika, a művelődéstörténet, a közgazdaságtan, a szociológia, a statisztika, a jog, a nyelv- és irodalomtudomány, a művészetelmélet, a bibliológia, a muzeológia. A népművelés tudományán belül három fő terület határolható körül: a népművelés története hazai és külföldi vonatkozásában, a népművelés elmélete a gyakorlatban ható törvényszerűségekkel, továbbá a népművelés ágazatainak szakdidaktikája és módszertana. Kovács Máté szerint ez utóbbi a legnehezebb, mert a gyakorlati folyamatok elemző megfigyeléséből lehet csak helytálló következtetéseket levonni. Tanulmányában hangsúlyozta, hogy a különböző társtudományok kapcsolata nélkül *„nem is lehet korszerű komplex kutatása a népművelés folyamatainak”*.

A népművelés kutatásában vizsgálni kell:

- a) a művelődő emberek személyi adottságait és lehetőségeit a fiziológiai, pszichológiai és szociológiai tényezők segítségével;
- b) a népművelési folyamatokat meghatározó társadalmi tényezőket a szociológia, a statisztika és a közgazdaságtan felhasználásával;
- c) a nevelési, művelési folyamatok tartalmát a korszerűen meghatározható általános műveltség viszonylatában;
- d) a népművelési intézmények működésének hatékonyságát;
- e) a népművelés technikai feltételeit.

A művelődés társadalmi jelentőségét figyelembe véve Kovács Máté hangsúlyozta: a művelődéspolitikának és tudománypolitikának szakítania kellene azzal, hogy csak a pillanatnyi szükségletekből indul ki a kutatás tervezésekor, amiből az is következik, hogy a társadalomtudományok sem szorulhatnak háttérbe, amikor a

népgazdaság közvetlen szükségleteit veszik számításba. Mert a gazdaság fejlődését nagymértékben határozza meg a közműveltség állapota.

Áttekintve e tanulmány főbb gondolatait, elismeréssel adózhatunk alaposágának és elméleti igényességének. Kétségtelen, hogy az eltelt fél évszázad alatt sokat változott nálunk a társadalmi helyzet és a kulturális élet. A népművelés – ha a művelődési házak programjaival azonosítjuk – ma is létezik, de egy vonatkozásban megváltozott: amit régebben tudományos ismeretterjesztésnek nevezünk, mára minimális terjedelműre csökkent, jórészt csak szabadegyetemi szinten létezik. Kiszélesedett helyette a felnőttképzés kínálata, igaz, hogy elég egyoldalúan: szinte kizárólag munkaerő-piaci szaktanfolyamok, idegen nyelveket tanító tanfolyamok és számítógépes kurzusok formájában él. Az egyetemi képzés is átalakult: a népművelés szak rövid ideig művelődésszervezés elnevezéssel folytatódott, majd andragógia-(felnőttképzési) szakká alakult át, ahogy ez más országokban már régen megtörtént. Tudományos kutatása azonban ma sincs szervezett formában. Ami ezen a téren olykor megszületik, az többnyire az egyetemi képzés oktatóinak teljesítménye az oktatás szükségleteihez kapcsolódva (ritkán pályázati támogatással.) A múlt század '80-as éveinek elején létrejött ugyan a Művelődési Kutató Intézet az Országos Közművelődési Központ keretén belül, amely művelődésszociológiai vizsgálatokat folytatott, de néhány év múlva megszüntették, azzal az indoklással, hogy a különböző szaktudományi intézetek foglalkozhatnak művelődési témákkal, erre fölösleges külön intézetet fenntartani. Csakhogy ez az érv éppen azt nem vette figyelembe, ami pedig Kovács Máté tanulmányának fő gondolata volt: ezen a területen csak komplex szemlélettel lehet a folyamatokat vizsgálni és értelmezni. Kár, hogy ezt azóta a művelődéspolitikai képtelen volt felismerni.

Maróti Andor

Egy régi olvasóterv Kovács Máté útmutatásai szerint

Nemrég, a Könyvtári Figyelő 2013. évi 4. számában megjelent egy tanulmány, amely *Kovács Máté erőfeszítései a könyvtárosképzés megszilárdítása és fejlesztése érdekében* címmel egykori professzorunknak a magyarországi szakképzés, közelebbről az egyetemi könyvtáros szak megújításáért és megmaradásáért folytatott küzdelmeit, illetve az ezzel kapcsolatos törekvéseit, elgondolásait ismertette. A közlemény szerzője, a szombathelyi *Tóth Gyula*, aki rendkívül alaposan ismeri az életművet, ezúttal is elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött hagyatéokra támaszkodott. Sorra veszi, gyakran idézi a tanszékvezető Kovács Máté (1956–1972) témába vágó szövegeit, a szak tantervét és annak módosításait érintő dokumentumokat. Leghosszabban az 1961-63-as reformtantervénél időzik. (Ennek tervezetét – *Az egyetemi könyvtárosképzés továbbfejlesztése* –